

1709

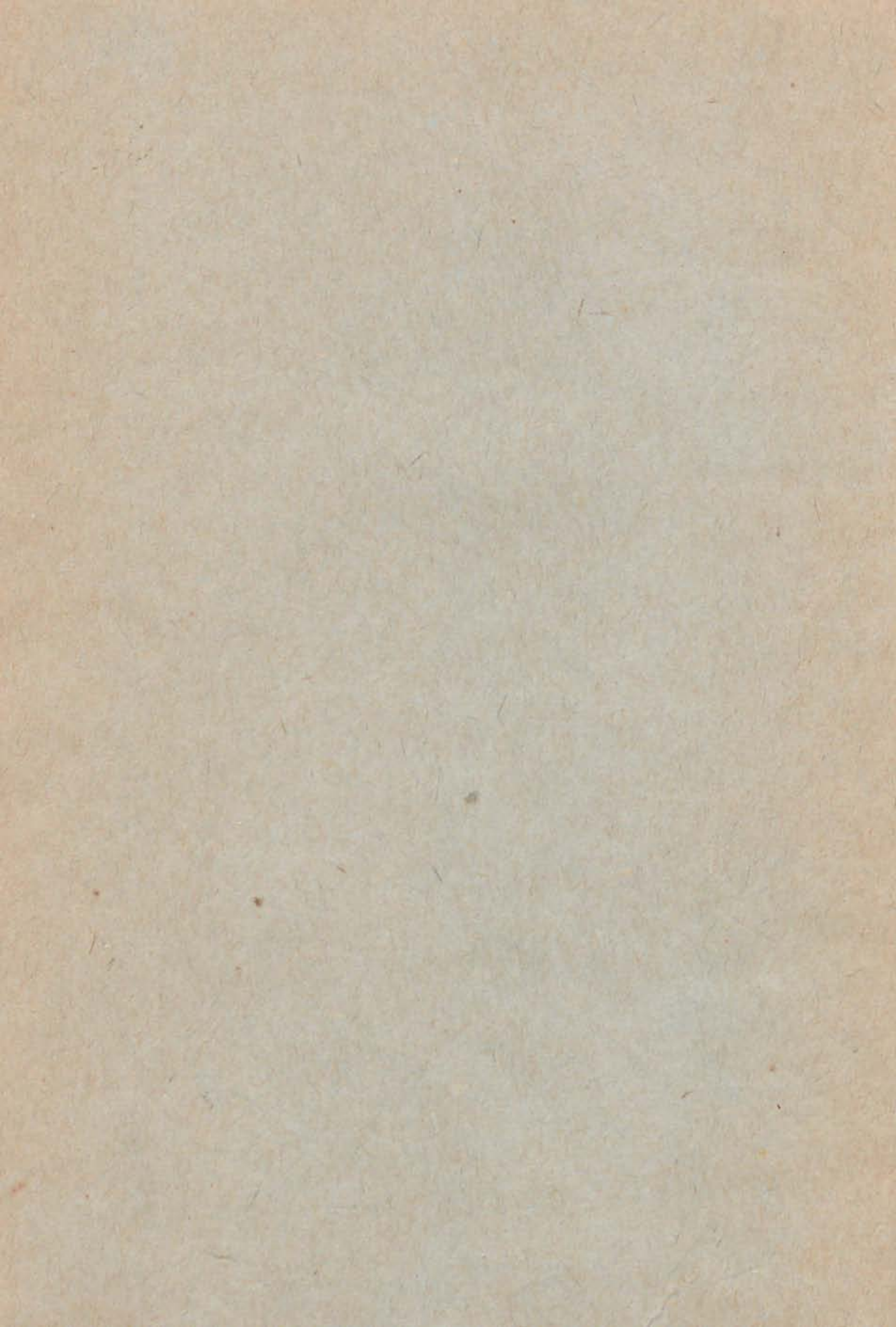
171

C-24

1907

2010

2004

№ 819
7-94

ԲԱՐՍԵՂ ՇԱՀՊԱՔ

ԱՅԼԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԵՍԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

l'Altruisme & l'Egoïsme

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ

1907

ՏՊԳՐ. ԵՒ ՓՈՐԳՐ. Գ. ՆԱԶԱՐԷԹԵԱՆ

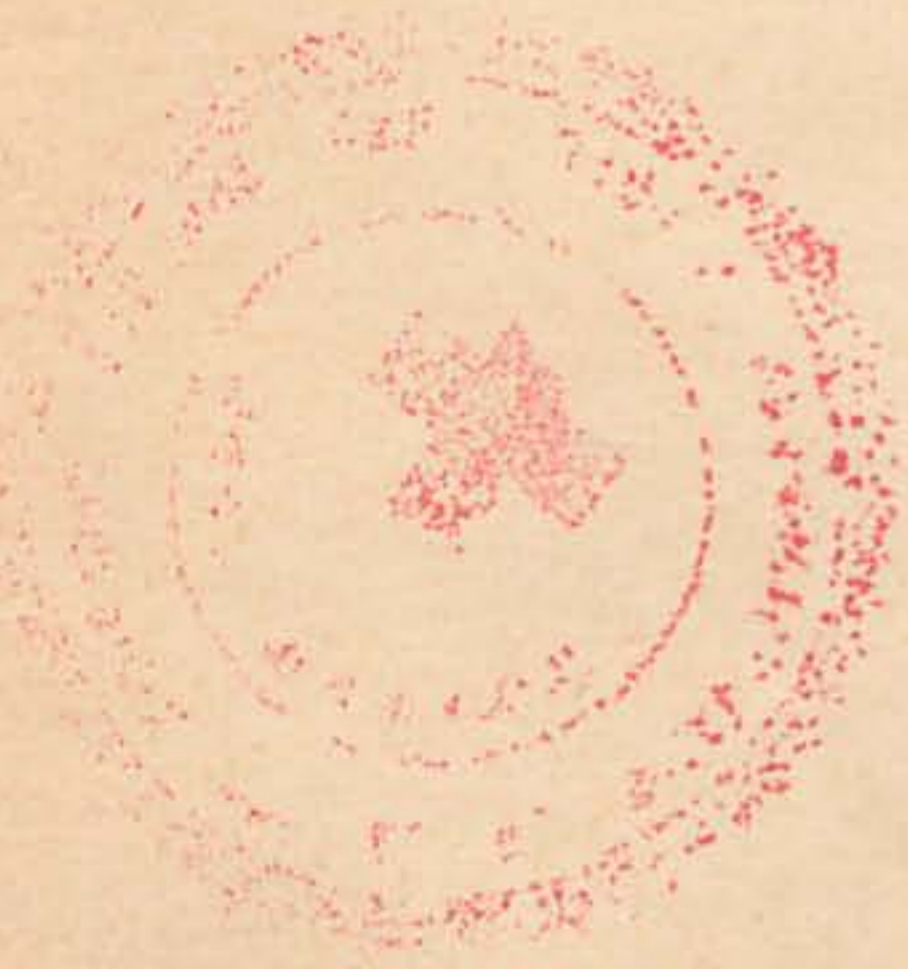
Հայ Տառապանքի նուիրութեանը

Այլասիրութեան Ոգին կը հրամայէ ինծի .
Այլասիրութեան աս վերլուծումս ամբողջու-
թեամբ ջեզի ձօնել ո՛վ Այլասիրութեան կեն-
դանի դիւցազներգուներդ* .

Ձեր հիացիկ Եղբայրը

Բ. Շ.

11-10

11

171. 8/2
22244
✓

ԲԱՐՍԵՂ ՇԱՀՊԱՋ

100

2599-ՇԱ

16

ԱՅԼԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԵՍԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

(L'Altruisme & L'Egoïsme)

ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԱԾ

1907 ՄԱՐՏ 23ԻՆ ԺԸՆԷՎԻ ՄԷՋ

1907

ԱՂԵՔՄԱՆԴՐԻԱ

ՏԳԴՐ. ԵՒ ՓՈՐԳՐ. Գ. ՆԱԶԱՐԷԹԵԱՆ

1907
61061

9030-Wh

100

203-0002

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF TORONTO

43

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF TORONTO

(L'Altruisme & L'Egoisme)

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

1007 WILSON ST. TORONTO, ONT.

1887

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
1007 WILSON ST. TORONTO, ONT.

ԱՅԼԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՍԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ա.

L'entr'aide est autant une loi de
la nature que la lutte réciproque.
Pierre KROPOTKINE

Իր հրօգնութիւնը այնքան օրէնք մըն է
բնութեան մէջ որքան փոխադարձ սլախ-
քարը: Պիէր ԿՐՍՊՕՏԿԻՆ

Տիկիններ, Պարօններ,

Ընկերահիներ, Ընկերներ,

 ՏԱՂԱՅԻ շատ հանճարեղ ու խո-
րասող դիտող մը զննելով մաքի
ու խօսքի շատ մը երեւոյթներ եւ արտա-
յայտութիւններ ու հոգեբանական տեսակէտէ
վերլուծելով դանսնք հասած է կարևոր եզ-
րահանգութեան մը եւ ստպէս վճիռ մը ար-
ջակած . — «La mansuetudine guasta le mig-
liori cose», — Հեղգութիւնը կ'աւրէ լաւագոյն

բաները, հեղգութիւն՝ թուլութեան, ամէն բանը մաշեցնող սովորականացնող թուլութեան մը իմաստով առնելով: Այսպէս, զոր օրինակ, «բարեւ» ըսուած բանը, իբրև իրար ճանչցող էակներու, ըլլայ մարդ ըլլայ անասուն, իրար տեսներնուն իրարու հանդէպ դոհունակութեան ու տեսակ մը մաղթանքի արտայայտութիւնը ըլլալու կոչուած «բարեւ»ը՝ այսօր, դարեր ու դարեր ետքը, շնորհիւ իր սովորականացած մաշած ըլլալու հանդամանքին եւ շնորհիւ, մանաւանդ, մարդոց «վարժուելու հեղգութեան» դարձած է այլևս պարզ քաղաքավարութեան կամ, եթէ աւելի ճիշդը կ'ուզէք, կեղծիքի ձեւ մը:

Այսպէս է դարձեալ մարդկային կեանքին հետ անմիջական առնչութիւն ունեցող բազմաթիւ ու բազմազան դրեթէ բոլոր դրուագներուն համար, կեանքի դրուագներ կամ ընդոժին յատկութիւններ՝ որոնք մարդոց հեղգութեան պատճառաւ իսկ ու ատո՛ր համար միայն, կորսընցուցած իրենց իսկական սահմանը եւ արժէքը, մերթ չափազանցուած են, մերթ դրեթէ ոչինչի վերածուած՝ մանաւանդ հասարակ մտածողներու ուղեղին մէջ:

Եւ որովհետև այն զգացումները, ~ Այլասիրութիւն և Եսասիրութիւն, ~ որոնց հոգեբանական և ընկերաբանական վերլուծումը պիտի կաղմէ այս ուսումնասիրութեանս նիւթը, շատ շատ մեծ ազդեցութիւն մը կրած են մարդկային մը

աածողականութեան այդ հեղգութենէն, սխալ
հասկացողութիւններու տեղի չտալու և անխմաստ
տութիւններէ միանգամ ընդ միշտ խուսափելու
համար, անհրաժեշտ և ստիպողական պէտքը կը
ղգամ կանխաւ և շատ որոշակի ըսելու թէ ի՞նչ
են իսկապէս Այլասիրութիւնը և Նսասիրութիւնը:
Այս երկու զգացումներուն և անոնց արտա-
յայտութեան ծառայող այդ բառերուն շուրջ դո-
յութիւն ունեցող մեծագոյն թիւրխմացութիւնը
չափազանցութիւնն է: Եւ իրապէս, տեսէք,
Այլասիրութիւն և Նսասիրութիւն մարդոց
բերնին և մտքին մէջ ա՛յնքան չափազան-
ցուած են որ անոնց արդի ըմբռնումին և իսկա-
կան իմաստին մէջ փոքուած է արդէն անհաս-
կանալիութեան դաժան խորխորատը: Այլասի-
րութիւնը արդէն շատոնց կորսնցուցած իր բուն
իմաստը՝ եղած է պարզ շփոթութիւն մը այլա-
մալութեան, այլապաշտութեան և ինքնուրացու-
մին հետ, իբր բառ սակայն մնալով միշտ «Այլա-
սիրութիւն»: Նոյնպէս և Նսասիրութիւնը իբր բառ
մնալով միշտ անփոփոխ, «Նսասիրութիւն», մարդոց
հեղգ մտածողութիւնը զայն հասցուցած է չա-
փազանցութեան շատ արտաւայ սահմաններու
և նոյնացուցած՝ եսամալութեան, եսապաշ-
տութեան և օտարատեցութեան հետ: Եւ ասի
ա՛յնքան ճշմարիտ է որ Ֆրանսական մեծ բառ-
դիրքեր ստիպուած կը զգան ինքզինքնին եսա-
սիրութիւն (égoïsme) բառին դէմ դնել սա դի-

տողութիւնը. «չշփոթել եսամոլութեան (égotisme) հետ»:

Այո՛, ճիշդ Ազաւաղումին օրէնքն է տա ալ, ա՛յն ազաւաղումին որ հակառակ մարդոց կողմէն իսկ կատարուելուն կը դառնայ իր ներդարծութիւնը ընելու նոյնինքն մարդոց վրայ դարձեալ: Գուցէ քիչ մը paradoxal երևոյթ արտաքուստ, բայց իր իսկութեանը մէջ անուրանալիօրէն ճշմարիտ:

Ուրեմն հիմա հասկանալի է ձեզի թէ իմ ուսումնասիրութեանս նիւթը պիտի կ'դմեն ո՛չ թէ Էսամոլութիւնը կամ եսապաշտութիւնը ու միւս կողմէ այլամոլութիւնը կամ այլապաշտութիւնը, այլ եսասիրութեան (égoïsme) և այլասիրութեան (altruïsme) շաղաւաղում, չչափազանցում, բնական, ընդոծին զգացումները եւ անոնց իմաստասիրութիւնն ու խաղացած գերը ընկերական կեանքին մէջ:

Բայց, ահա՛ կարևորագոյն հարցը: Կը կարծէ՞ք արդեօք թէ ճիշդ են այն երկու յատկանիշերը զորս տուի Եսասիրութեան և Այլասիրութեան: Ես անոնց համար ըսի «բնական» և «ընդոծին»:

Միշէլ Բակունինը որ մարդկային երևակայութեան բոլոր շրջըրջումներուն ու երազատես խարխափանքներուն կատաղի հակառակօրդ մը եղած է և եղած է մէկը այն հաղուաղիւտ խորհողներէն որոնք ըզձացած են տալ ա՛լէ՛ն բանի իր իսկական ծնունդն ու արժանիքը, ինքը, Մի-

շէլ Բակունին պիտի պատասխանէ այդ հարցումին.~

«Կենդանական բոլոր տեսակներուն մէջ,
«առանց բացառութեան, բայց միայն զար-
«գացումի (développement) քանակի տե-
«սակէտէն մեծ տարբերութիւնով մը, եր-
«կու ընդդիմադիր բնազդներ կան. ~ Ան-
«հատին պահպանման բնազդը, այսինքն,
«մարդկօրէն խօսած ըլլալու համար, և
«սասէր բնազդը (l'Instinct Egoïste) և
«ընկերական բնազդը (l'Instinct Social):
«Գիտական տեսակէտով ինչպէս բնութեան
«ալ տեսակէտով, այս երկու բնազդ-
«ներն ալ հաւասարապէս բնական են
« (naturel) և, հետեւապէս, օրինական
« (légitime) և ինչ որ աւելին է, այս եր-
«կուքն ալ հաւասարապէս անհրաժեշտ են
«էականերու բնական տնտեսութեան մէջ:»

Արդէն անհատին պահպանման (préserva-
tion de l'individu) եւ տեսակին պահպանման
(préservation de l'espèce) այս հարցը ա՛յնքան
առատ, ա՛յնքան խոր եւ ա՛յնքան մանրադննին
ուսումնասիրութիւններու նիւթը կը կազմէ որ
հոգեբաններու, ընկերաբաններու և բարոյախօս-
ներու մտազբաղումի առարկան ըլլալէ առաջ,
նոյնինքն ընութիւնը քննողներուն, կենդանական
կեանքը սերտողներուն եւ բնախօսներուն մտա-
սեւեռումին ամենակարեւոր նիւթերէն մէկը

եղած է: Աւանանք մանուսանդ սրտնք դբաղած են
անասուններու աշխարհին մանրամասնութիւններ
ուսն ուսումնասիրութիւնովը, իրենց ամէն մէկ
քաղկին, ամէն մէկ նոր յառաջխաղացումին, դէմ
յանդիման եկած են Եաստիրութեան և Այլ.ասի-
րութեան հետ իբրև շատ բնական և անժխտելի
բնադրներ:

Համբաւաւորն Տարվինի այս մասին ըլլած
բաղմաթիւ գրեթէ անհամար դիտողութիւններ
րէն վերջը անցեալ տարի մեծ ընկերաբանը Պիէր
Կրասպօդկին անդլիերէն լեզուով հրատարակեց
«Իրերօգնութիւն»ը (l'Entr'aide) անուն հատար մը
որուն մէջ անիկա հրաշալի դասաւարտմով մը և
ուղղակի կենդանիներու կեանքին մանրակրկիտ
մէկ քննութեանը վրայ հիմնուած կը հաստատե-
ալ անմերժելի, անուրանալի բաղայայտութեամբ
մը թէ իրերօգնութեան այդ բնադրը եւ անոր
անմիջական հետեանք ընկերականութեան բնադ-
րը դոյութիւն ունին առհասարակ բոլոր դասա-
կաշրերուն մէջ:

Ահաւասիկ.~

«Երբ կ'ուսումնասիրենք կենդանիները, ~
«կ'ըսէ Կրասպօդկին,~ ո՛չ թէ աշխատա-
նոցներու եւ միւղէօններու մէջ միայն,
«այլ անտառին եւ մարդագետնին մէջ,
«մայառուաներուն և սուրակներուն խոր-
«քը,~ անմիջապէս կը նշմարենք թէ թէև
«բնութեան մէջ զանազան տեսակներուն

«միջև կայ սլաքարի ահագին քանակ մը,
 «բայց կայ նաև, թերևս նոյնիսկ աւելի,
 «փոխադարձ նեցուկութիւն, փոխադարձ
 «օգնութիւն և փոխադարձ պաշտպանու-
 «թիւն նոյն տեսակին կամ, առնը-
 «ւազն, նոյն ընկերութեան պատկանող
 «կենդանիներու միջև»

.

«Եթէ, օրինակի համար, դիտենք մըջնա-
 «րան մը, պիտի տեսնենք թէ ո՛չ միայն
 «ամէն կարգի աշխատութիւնները, - նո-
 «րածինները մեծցնելը, պաշար հաւաքե-
 «լը, շինութիւնները, - կը կատարուին կա-
 «մաւոր իրերօգնութեան մը սկզբունքներ-
 «րուն համաձայն, այլ կը ստիպուինք նաև
 «անմիջապէս ընդունելու, Փօրէլի հետ, թէ
 «միջիւնի շատ մը տեսակներուն կեանքին
 «գլխաւոր և հիմնական գիծը կը կազմէ այն
 «պարագան կամ նոյնիսկ այն պարտակա-
 «նութիւնը որով իւրաքանչիւր միջիւնի իր
 «կերած, նոյնիսկ արդէն մասամբ մարսած,
 «անունդը ստիպուած է բաժնել համայն-
 «քին այն անդամին հետ որ իրմէ կը
 «խնդրէ այդ ծառայութիւնը» Տարբեր տ՛ն-
 «սակներու կամ թշնամի մըջնարաններու
 «պատկանող երկու միջիւններ երբ դիպ-
 «ուածաւ իրարու հանդիպին իրարմէ կը
 «ղգուշանան. բայց նոյն մըջնարանին կամ

«մրջիւններու. նոյն դպրութեանու թեան
«պատկանող երկու մրջիւններ, այդպիսի
«պարագայի մը, անմիջապէս կը մտնենան
«իրարու, իրենց բողբոջներով քանի մը
«չարժումներ կը փխտանակեն և եթէ ի-
«շխնցմէ մէկը անօթի է կամ ծարաւ և
«մանաւանդ եթէ միւսին ստամոքսը լե-
«ցուն է... առաջինը շուտով ուր ելիք կը
«խնդրէ անկէ. եւ կուշա եղող մրջիւնը
«երբեք չի մերժեր, կգակաները կը բանայ,
«դիրք կը բռնէ եւ թափանցիկ հեղուկի
«կաթիլ մը դուրս կուտայ զոր քաղցած
«մրջիւնը կը լիզէ անմիջապէս. եթէ ստա-
«մոքսը լեցուն եղող մրջիւն մը մերժէ ու-
«տելիք տալ անօթիին, թշնամի կը նկա-
«տուի և նոյնիսկ եթէ այդպիսի դէպք մը
«պատահի այն պահուն, ուր երկու թրշ-
«նամի ընտանիքներ իրարու դէմ կուե-
«լու վրայ ըլլան, չար մրջիւնին ընտանի-
«քին պատկանողները կը թողուն անմի-
«ջապէս իրենց թշնամին և կուգան ջախ-
«ջախելու իրենց ետամուր ընկերը»

Մրջիւններէն յետոյ մեղուններն ալ իրենց
կարգին դերագոյն դեղեցկութեամբ եւ յստա-
կութեամբ կ'ապացուցանեն, իրենց ապրելակեր-
պով, իրերօգնութեան և այլասիրութեան ընա-
կանութիւնը:

Մեղունները իրենց կանոնաւոր ընկերական

կեանքին ներդաշնակութեան մէջ մըջիւններէն շատ աւելի առաջ գալոյսն են: Այսպէս կարգ մը կենդանաբաններ հիացումով գիտած՝ եւ հիացումով կը պատմեն թէ ինչպէս խրատքանչիւր փեթակի մուտքին առջև պահապան եւ հակիչ նշանակուած մեղուները ս' եւ է կերպով շին վընասեր տարբեր ընտանիքէ մեղուներու՝ որոնք սխալմամբ եւ՝ առ փեթակը իրենցը կարծելով հոն կ'իջնան. պահապան մեղուներու այնքան աւելի ներդաշնակութիւնով կը վարուին առ սխալողներուն հանդէպ որքան աւելի երիտասարդ ըլլան անոնք, մինչդեռ նոյն պահապանները անմիջապէս եւ շարաշար կերպով կը սպաննեն եթէ ապրտամբ կամ գող մեղու մը առէ ներս մտնել:

Անցնելով միջատներէն թռչուններուն, պիտի յիշեմ այստեղ թուփակները որոնց ընկերակա՛նութիւնը իրարու հանդէպ զօրեղ փաստ մըն է դարձեալ ի նպաստ ինծի: Պրէհմ գիտնականը ոչ եղևաչ տարիներ հասարակածային երկիրներ ապրելով շատ խոր եւ վերջին աստիճան շահեկան ուսումնասիրութիւններ ըրած է թռչուններու կեանքին նկատմամբ, կ'ըսէ.

«Բացի զուգաւորումի եղանակէն, թռչ-
 «թակները միշտ բաղմանդամ ընկերու-
 «թիւններով կամ խումբերով կ'ապրին: Ան-
 «տառին մէջ որոշ տեղ մը կ'ընտրեն սխա-
 «սին ապրելու համար եւ ամէն առտու ա-
 «մէնքը մէկ կը մեկնին անկից որսորդա-

«կան ասպատակութիւններու համար: Մի-
«եւնոյն խումբի մը անդամները հաւա-
«տարմութեամբ իրարու միացած կը մը-
«նան և մասնակից կ'ըլլան իւրաքանչիւրին
«բարի կամ չար բաղդին: Առտուն, ամէն-
«քը մէկ կը հաւաքուին դաշտի մը մէջ,
«պտուղներով սնանելու համար: Պահակ-
«ներ կը դնեն խումբին ասպահովութեան
«հսկելու պաշտօնով և անոնց ազգաբա-
«րութիւններուն ուշադիր կ'ըլլան: Վտան-
«գի մը պարագային, ամէնքը մէկ կը
«թռչին, իրարու պաշտպան եւ նեցուկ
«հանդիսանալով եւ ամէնքը միասին կը
«վերադառնան իրենց բնակատեղին: Մէկ
«խօսքով թութակները միշտ սեղմօրէն
«միացած կ'ապրին»»

Պիւհները կը պատմէ թէ Պրէհմ իր աչքե-
րո՛վը տեսած է երկու որիներ (փոքր ագռաւ)
որոնք ծառի մը խոռոչին մէջ կը սնուցանէին
վիրաւորուած որի մը, վէրքը արդէն քանի մը
շարթուան կար, ինչ որ կը նշանակէ թէ այդ
բարեկամութիւնը այնքան ատեն տևած էր եւ
կը տևէր դեռ: (*)

Կենդանական աշխարհին մէջ այսպէս
հետզհետէ վեր ելլելով, մենք կը գտնենք ար-

(*) Պլիթ Հնդկաստանի մէջ տեսած է որիներ որ-
րոնք կը սնուցանէին իրենց երկու կոյր ընկերները:

տակարգ ընկերականութիւն մը եւ այլասիրութիւն մը նմանապէս կաթընտուներուն մօտ: Վայրի մուկերը, դոր օրինակ, դիտեն հրաշալիօրէն երջանկացնել իրենց հաւաքական կեանքը համերաշխութեամբ և իրերասիրութեամբ: Տեսնուած են մուկեր որոնք ամէն օր կանոնաւորաբար իրենց գտած ուտելիքէն բաժին կը հանէին երկու ծեր և կոյր մուկերու:

Ազուէսները, յետոյ, տեսնուած են աղուէսներ որոնք ահագին պատերէ վե: մագլցած են և անկից ձեռք ձգուած սնունդները վարը սպասող իրենց ընկերներուն են նետած:

Յետոյ, վերջապէս, հասնելով մարդուն ամէնէն մօտ կենդանիին, կապիկին, անոր մէջ ա՛լ շատ պուշտուն շատ աչքառու անհերքելիութիւնով մը կը գտնենք իրերօգնութիւնը և այլասիրութիւնը սաղմազան ձեւերու տակ արտայայտուած:

Ո՞վ չի ճանչնար այլևս, Տարուինի՛ այս մասին տուած օրինակներէն ամէնէն փառաւորը, ո՞վ է ան մարդը որ սքանչացումով եւ ակնածանքոտ խոնարհումով և «Տիեզերքի Թագաւորութեան» իր երևակայական գահէն թաւալզլոր վար խորտակուելով չէ՛ կարգացեր պատմութիւնը այն կապիկին որ իր ընկերներուն հետ վտանգաւոր կիրճէ մը անցնելու պահուն, տեսնելով որ ծեր կապիկ մը, անկարող ցատկելու, ժայռին եզերքը կեցած, կը տատամսի, իր կեանքը վը-

տանդի դնելով կերթայ անոր օգնութեան . . . »

Հիմա, Կրապուղկին, քննելով ներկայիս ապրող վայրենի մարդերու կեանքը, կը հաստատէ թէ ան ալ իր կարգին այլապէս շահեկան և դորեղ փաստ մը կը կազմէ գոյութեանը՝ իսկօգնութեան և այլասիրութեան ատ բնադրին: Արդի վայրենիներու ձեանքը որ ինչպէս Կրապուղկինի նոյնպէս և բոլոր մեծ կենդանաբաններու և ընկերաբաններու կաշիքով հայելին է նախապատմական մարդերու կեանքին, անոր մէկ մնացորդը թերևս, այդ կեանքը, տարօրինակ բացորոշութեամբ մը կը յատկանշէ այն պէտքը զոր ունեցած են և ունին բոլոր մարդերն ալ հաւաքական և ընկերական-իրերասիրական կեանք մը ապրելու: Երբեք անհատ-անհատ անշատ վայրենիներ չկան. ամէնքն ալ կ'ապրին ցեղերով եւ այդ ցեղերուն անհատները իրարու հանդէպ ինչպէս նաև յաճախ հանդէպ օտար ցեղի մը անհատներուն ցոյց կուտան տեսակ մը սէր, տեսակ մը ընդոժին կապ:

Հապա «քաղաքակրթուած» կոչուող մարդերը:

Այդ մասին հեռուները չպիտի երթամ փաստեր որոնելու:

Չեզմէ ամէն մէկը եթէ բաւական զօրաւոր է ինքզինքը քննել կարենալու համար, թող քիչ մը պրպտէ թօթուէ իր հոգիին ու նկարագիրին ծալքերը և անպատճառ պիտի դտնէ հոն, մերթ

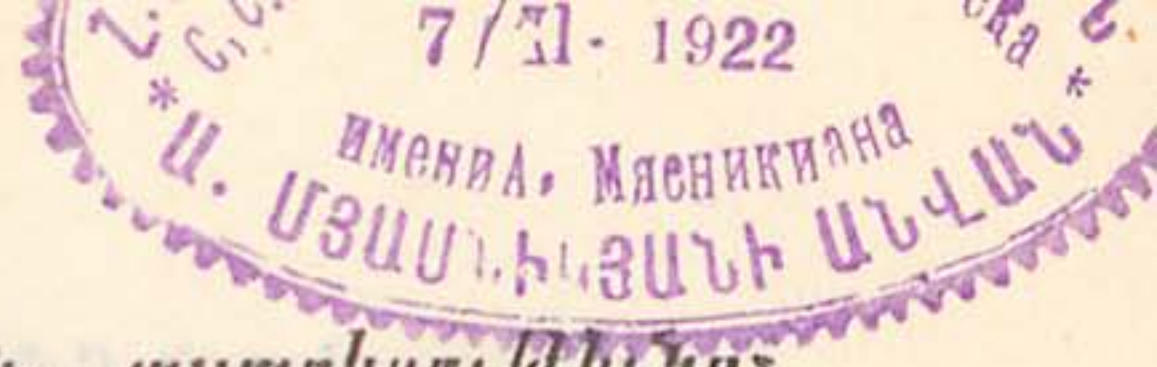
նուազ դարգացած մերթ աւելի, բայց ամէն պարագայի մէջ անխուսափելի գոյութիւնը այլասիրութեան, բաղձած այնտեղ, դարձեալ աւելի կամ նուազ դարգացած բայց միշտ անխուսափելի և սասիրութեան քովը:

Ինչո՞ւ. ինչո՞ւ կը ցաւիք դուք երբ փողոցէ մը անցնելու պահուն, կը տեսնէք անգութ մը ոչ, դո՞ր օրինակ, ազայ մը կը հատուածէ անխընայ, և ինչո՞ւ կը զգաք դուք այդ բոպէին ձեր սրտին, հոգիին խորքէն անզուսպ դրեթէ կատաղի ըզձանք մը չհաշուուած, չտրամաբանուած, ինքնաբոխ ըզձանք մը, խոյանալու դէպ ի ա՛յն կողմ և օգնութեան հասնելու չարչարուողին. ինչո՞ւ երբ կը տեսնէք դուք սովատանջ չքանալու մօտ դժբաղդ մահամերձ մը, մէ՛կը, բա՛ն մը կը մզէ ձեզ, մեքենականօրէն, առանց երկար հաշիւներու և տրամաբանութիւններու, ինքնաբերաբար, սրատառ մը հաց երկնցնելու անոր. . . .
Ինչո՞ւ. . . .

Ձէ՛, մի՛ յողնիք ի զուր, ժամանակին ձեր սովորած քրիստոնէական վարդապետութեան մը դասերը չեն որ կ'ազդեն ձեր վրայ այդտեղ, չէ՛, «սիրեցէք զմիմեանս» ըսուած ըլլալուն համար չէ՛ որ կը տարուիք առնելու դուք այդ այլասիրական և ընկերական քայլերը, ո՛չ ալ «բարոյական» կոչուած պայմանադրական աւանդութիւնն է որ մզում կուտայ ձեզի նոյն վայրկենին, ո՛չ, այդ բոպէին ձեր մէջ կատարուածը զուրկ է այդ

կարգի դուրսէն եկող ազգեցութիւններէ և քա-
րողներէ, այդ բոպէին ձեզ շարժակողը, ձեզ ընդ-
վըղեցնողը՝ հանդէպ դիմացինին տառապանքին՝
ձեր բնական, ընդօժին, անուրանալի բնազդն է
այլասիրութեան, այն՝ Որովհետև, - պատճառը
չատ պարզ է տեսէք, - դիտեցէք կեանքը և շու-
տով պիտի անդրադառնաք թէ նազովրեցիին
սատուածութեան կամ անոր շողշողուն արքա-
յութիւններուն ու պոչաւոր սատանաներուն լե-
ղու հանողներն ալ նոյն կարգի դէպքերու պա-
րագային կ'ուհենան նոյն զգացումներու պոռթ-
կումը, ինչպէս կը պատահի նաև նոյնը այն մար-
դոց ոչոնք կ'ատեն վարժապետներու կամ վար-
դապետներու աւանդած և կողապարներու մէջ
ձուլուած բարոյախօսութեան բառակուտակ եւ
անբնական դասաւանդութիւնները:

Դեռ աւելին կայ, մարդկային կեանքի պատ-
մութեան ներկայ շրջանին մէջ դոյութիւն ունե-
ցող բոլոր մարդասիրական, բարեգործական եւ
յեղափոխական հաստատութիւնները իրենց սկզ-
բնական դիմացապատճառը դատած են մարդերու
այլասիրական բնազդին մէջ, ի հարկէ ե՛ս չե-
մ որ պիտի ընդունիմ թէ այդ հաստատութիւնները
հիմներու մղող միակ պատճառն է այլասիրու-
թիւնը, ես չե՛մ որ պիտի ունանամ թէ այլասի-
րութենէն տարբեր ազգակներու ներգործու-
թիւններ ալ իրենց առաւել կամ նուազ կարևոր
բաժինը ունին այդ կարգի պարագաներու մէջ,

- բայց է՛ն հիմնականն է ա՛ն, այլասիրութիւնը
 Արովհետեւ մարդերը, ինչպէս բոլոր աշարածներ
 ըր, առանց բնական մղումի ոչինչ չեն կարող ը-
 նել : Եթէ մարդերը կամ մարդերու որոշ դա-
 սակարգ մը դուրկ, բոլորովին դուրկ ըլլար այլա-
 սիրութեան զգացումէ, ոչ մէ՛կ օտարամուտ աղ-
 դակ, դուրսէն եկող ոչ մէկ ազդեցութիւն, ինչ-
 պէս զոր օրինակ, ամօթ, պարտականութիւն,
 պատշաճութիւն, բարոյական և այլն, ոչինչ ոչինչ
 չէին կարող ընել տալ մարդերուն : Մարդերը,
 այո՛, շատ շատ յաճախ, գրեթէ միշտ, կը ծիծա-
 ղին «ամօթին» ու «պարտականութեան» վրայ,
 բայց բնազդի մը վրայ, չէ՛, չե՞ն կրնար ծիծա-
 ղիլ, անոր առաջքը կը խօնարհին անդգալաբար
 գացէ, բայց կը խօնարհի՞ն . . . :

21067

Ուրե՛մն, այսպէ՛ս, միջիւն, մեղու, թութակ,
 որի, մուկ, կապիկ, վայրի մարդ եւ կամ,
 աւելի գիտական - կենդանաբանական դասաւո-
 րումի լեզուով՝ միջատ, թռչուն եւ կաթընտու-
 քոլոր բոլո՛ր կենդանիներու տեսակներուն մէջ
 անխտիր կը գտնենք մենք այլասիրութիւնը իբր
 տիեզերական ազդակ մը անոնց կեանքին մէջ, և
 որովհետեւ ամէն յատկութիւն որ տիեզերական
 է նովին գործով կ'ըլլայ բնական, ես կարող եմ
 ալ հիմա առանց երկիւղի հռչակել, մեծ գիտնա-
 կանին հետ, թէ նախ, ո՛չ միայն, տեսակին պահ-
 պանման պէտքն ալ, իրերօգնութիւնն ու այլա-
 սիրութիւնը կը կազմեն Բնական Օրէնք մը, ան-

հատին պահպանման, եսասիրութեան շափ զօրաւոր, այլ նաև, եւ մանաւանդ, թէ «Մարդը բացառութիւն մը չէ՛ բնութեան մէջ» ո՛չ:

Ճշմարտութիւն մը շատ քիչ անգամներ միայն այսքան անաղօտ պայծառութիւնով և այսքան արեգակնային բացայայտութեամբ ի յայտ կուգայ, իսկ այնուհետև, տակաւին ասի չտեսնողներն ու տեսնել չուղողները մարդեր են՝ անգիտակից՝ ամէնէն առաջ իրենց ինչութեան եւ, հետևաբար, և աւելի մեծ իրաւամբ, անարժան նկատառութեան:

Օ՛, սակայն, ահաւասիկ որ ես կը լսեմ արդէն հիմա, հեռուէն հեռու, ձայներ, բողոքի՝ ձայներ, ընդվզողի՝ ձայներ, վրէժխնդի՛ր ձայներ, որոնք խառնիճաղանձ ընդելուզումով մը, կուգան ամէնքը մշասին, դայտացկոտ թափով և իբր ըրած շատ «լաւատես» և շատ «բարեմիտ» հաստութիւններու «ահեղօրէն» հակառակ փաստ մը, երեսիս դարձնել գոյութիւնը նաև այն ո՛չ սակաւաթիւ մաշգերուն որոնք ուրիշին «չարիք կը փափաքին և կ'ընեն»:

Է՛հ, այո՛, հոտ. ահաւասիկ հետախուզութեան տաղբեր հորիզոն մը կը բացուի աչքիս: Աւ անհրաժեշտ կը զգամ միջանկեալօրէն ցոյց տալ նաև թէ որքա՞ն անհիմն կամ թէ որքա՞ն խախտւա հիմքերու վրայ դրուած «փաստ» մըն է ատիկա հակառակ իմ these իս:

Նախ, «չարիք ընող մարդերուն հոգեբա-

Նութեան ուսումնասիրութիւնը ընելու համար հարկ է որոշ գասաւորումի մը ենթարկել «չարագործ» կոչուած մարդերը, գէթ այն տարբեր տարբեր դրդապատճառներու տեսակէտէն որոնցմէ անոնք կը ստանան իրենց այդ՝ չարիք գործելու մղումը: Եւ այդ գասաւորումը պիտի ընեմ ես սապէս.~

Ա.-Մարդեր՝ որոնք ստիպումի՛ մը տակ է որ չարիք կ'ընեն և Բ.-Մարդեր՝ որոնք չարիք ըրած ըլլալու հաճոյքի՛ն և անոր համար միայն կ'ընեն զայն:

Յետոյ «ստիպումի տակ գործուած չարիք ընողները» պէտք է դարձեալ ստորաբաժնել երկու գասակարգերու և միշտ իրենց սկզբնապատճառի հոգեբանութեան տեսակէտէն, այսինքն.~

1.- Արդի ընկերական պայմաններու անարգարութիւններուն և ահաւոր անհաւասարակըշտութիւններուն պատճառաւ «չարիք գործելու» մղումը առաջող անհատներն ու խումբերը, և

2.- «Ես»ին պահպանման բնաղդէն «չարիք գործելու» մղումները:

Արդ, առաջին եւ նոյնիսկ հարեւանցի ակնարկս՝ իսկ կարելի է ըմբռնել թէ այս երկու ստորաբաժանումներէն առաջինին տրամագրութեան տակ իյնող մարդերն ու գործքերը «բնական» և հետեւաբար «օրինական» կանոնի մը արդիւնք չեն, բացարձակապէս: Ընդհակառակը: Արդի ընկերութիւնը իր բոլոր խայտառակութիւններով, իր բոլոր լռին սփրագործութիւններով, իր

բոլոր անօրէն անխղճութիւններով և կատղեցը-
նոց անհաւասարութիւններով, արդի ընկերու-
թիւնը՝ իր բոլոր կեղծ ամուսնութիւններով, սուտ
հաւատարմութիւններով, անկարելին կարելի ը-
նելու իր իմաստակ տենչերով, արդի ընկերու-
թիւնը՝ իր անհամար զրկուածներով եւ անոնց
հետ դէմ առ դէմ վայելչողներու և յամբարացած-
ներու վստահովը, արդի ընկերութիւնը իր պա-
տերազմներով, գերի ժողովուրդներով, ջարդե-
րով և իր հոամանատարներով, իշխաններով, թա-
գաւորներով ու ջարդողներով, այս արդի ընկե-
րութիւնը սուն ստորեգելիքը այսպէս շատայա-
րած սա պահուս ձեր դէմքերը արդէն սկան
ծամած ուի, այո՛, ան իր ամբողջութեամբը, իր
ամբողջ նենդ ու դժնէ զազրելութեամբ ձե՛ր,
ձե՛ր ստեղծագործութիւնն է ո՛վ մարդեր: Եւ
այս ազտոտութիւններուն, ձեր շինած ու կերտած
այս տանջալից կեանքին պատճառաւը գողու-
թիւն ընող գողերը, սուտ խօսող ստախօսները և
մարդասպան ոճրագործները են նաև, հետևա-
բար, ձեր ստեղծած ոճ ագործները...: Մի՛ արը-
տընջաք անոնց դէմ, մի՛ ալ ծամածռէք ձեր
դէմքերը դժգոհանքի արտայայտութիւններով,
թօթուուեցէք միայն, եթէ կրնաք, վերցուցէք
այդ դաժան պայմանները, ջնջեցէ՛ք դանոնք եւ
պատճառը ջնջելով արդիւնքն ալ ջնջած կ'ըլլաք
ինքնին:

Ուրեմն սա մէկդի՛, սա փաստ չէ՛ ինձի դէմ:

Իսկ ստիպուածի տակ չարիք գործողներու
երկրորդ սասրաբաժանուովին վերաբերողները ա-
նոնք այսինքն որոնք «ես»ին պահպանման (pre-
servation de l'individu) համար կ'ընեն իրենց
չարիքները, առտոնք աւելի նուազ զօրաւոր են
իրր փաստ ինձի դէմ:

Ուսումնասիրութեանս սկիզբը, Պաքունինի
բերնով ես ինքս ընդունեցի թէ եսասէր բնազդը
հակընդդէմ է ընկերական-այլասիրական բնազ-
դին, բայց շեշտեցի նաև թէ անիկա բնական է
այնքան եւ, օտար ազդեցութիւններու չեն-
թարկուելու պարագային, այնքան ներդաշնակ
այլասիրութեան հետ որ չի տարամերժեր (exclure)
այս վերջինս այլ կենսական ամբողջութիւն մը
կազմէ անոր հետ: Եւ ես կ'սկնտութիւն չընելու
համար մէջ չեմ բերեր անգամ մը եւս քիչ մը ա-
ռաջուան հաստատումներէս շատերը որոնք հիա-
նալիօրէն կրնան ծառայել իբր փաստ աս եր-
կրորդ պարագային ալ: Այո՛, 10 օր անօթի տա-
ռապող մարդը որ չի յօժարիր ալ մեռնիլ, իրա-
ւունք ունի տասը հաց ունեցող դրացիէն համ-
մը գողնալու: Այո՛: Եսին, անհատին պահպան-
ման բնական օրէնքն է ան, օրէնք մը որ պիտի
գործադրուի, կը պահանջէ՛ գործադրուիլ ան-
խուսափելիօրէն և եթէ, ինչպէս ներկայիս, գուք
ուզէք սեղմումներ դնել անոր, ան կը պոռթկայ:

Ուրեմն դրէ՛ք անհատն ալ իր ինքնութիւնը,
իր «ես»ը պահպանելու և զայն սիրելու վիճակին

մէջ բնութեան պահանջածին պէս և դուք այս կարգի շարիքներ ալ չէք ունենար...:

Ատո՛նք ալ ինծի դէմ փաստ չե՛ն:

Բայց, ~ և ահա կը հասնիմ վիճաբանութեան «գժուարին կէտ»ին, ինչպէս պիտի մտածեն ձեզ մէ ինծի հակակարծիքները, ~ շարիք ընելու հաճոյքին համար շարիք ընողները իրապէս արտաքուստ կը միացնեն բոլոր խարէական դրսերեւոյ՞թները բաւական զօրաւոր հերքում մը ընելու համար այլասիրութեան բնական ու տիեզերական օրէնք մը ըլլալուն:

Ու ինչե՛ր ինչե՛ր, կը լսեմ ես...: Կը լսեմ ես հիմա իրապէս սրտառուչ նկարագրութիւնները Սօլէյանի մը եղկելի սճրագործութեան, Սօլէյանի մը՝ որ տասնըմէկ տարեկան իր շատ սիրած եւ պաշտելիօրէն գեղեցիկ մէկ ազջիկը ծունգերուն վրայ առած, օգտուելով սենեակին առանձնութենէն, կատաղի համբոյրներու և արբշտող ու լպիրշ գգուանքներու ինքնամոռացումին մէջ, յիմարօրէն, առանց պատճառի, յանկարծ, եղերական շարժումէսով մը կը բռնէ հէգ, անմեղ ու անչափահաս այդ էակին վզէն և կը խեղդէ զայն, կը խեղդէ՛ կամաց կամաց, ահաւոր պեխերուն տակէն ծիծաղի քրքիշներ արձակելով անոր՝ մահացումի ամէն մէկ ճիշին ի պատասխան և դեռ անկէ վերջ ալ, երբ փոքրիկին անշնչացած մարմինը կը սկսի արդէն պաղիլ տակաւ, միշտ այնտեղ, միշտ ծունգերուն վրայ...:

Ու դեռ, իբր շարունակութիւն շարութիւն
ընելու հաճոյքին համար շարիք ընող մարդերու
թուարկումին, կը լսեմ ես պատմութիւն-
ները բոլոր հայ և թուրք եւ ուրա հարուստ եւ
«ազնուական» մասնիչներու, որոնք դրամի և հա-
յի համար ըրած ըլլալու մեղմացուցիչ պարա-
գան իսկ չունենալով, իբր պարզ ժամանց, կամ
սոսկ իբր եղերերգական Փանթէղի մը, հարիւ-
րաւոր ընտանիքներու արիւնը կը քամեն, իբրեւ
հրէշականօրէն ցաւագար եւ ողորմելի՛ մէյմէկ
Անտոն Կէօչէօղլուներ, կամ գերազանցօրէն սրի-
կայ և լպիրշ Ֆէհիմներ և կամ Չարութեան Ան-
դրի և շարերու պաշտամունքին առարկայ ճիւա-
ղական Պօքէգօնօսցեալներ... եւ կը լսեմ ձայներ,
աղեկաւոր ճղրթուկները տաճկական քարոս կիր-
տան շարաններուն խորքը շիկացած ազցաններով
փեթրաւող միսերուն, և կարծես կը տեսնեմ հի-
մա իր ընտանիքը ու զաւակները լքելով, լամա-
զանի գիշեր մը ինքզինքը բաշային յանձնելու
ստիպուած գեղեցիկ հայուհիին անաղմուկ ար-
տասուքը և կը զգամ այն մայրը՝ որ իր զոյգ և
առօյգ զաւակներուն երկու ժամուան մէջ դա-
տապարտուիլ ու միաժամանակ կախաղան հան-
ւիլը տեսնելով, իր հողիին կտորներուն ճօճացող
եւ տակաւ անշնչացող մարմիններուն հանդէպ,
վայրկենապէս կը խելագարի ու իր աչքերուն
գունտերը դուրս կ'իյնան իրենց խոռոչներէն...

Իսկ յետոյ ինչ են նաև անգին, եթէ ոչ շա-

րիքի և ոճիրի սիրահարներ միայն, փոքրիկ, 22
ամսու Ռընէ Հանրիին հայրն ու մայրը, որոնք
առանց պատճառի, առանց նպատակի, դեռ վեր-
ջերս կը բռնէին իրենց խեղճ ու սիրուն մանկի-
կին սրունդներէն և գլխիվայր կը կախէին զայն,
յետոյ, նոր որսացուած նապաստակի մը նման,
անոր մարմինը բաղխելու համար սենեակին պա-
տերուն և քրքջելու համար լսելով անոր առաջ
բերած խուլ հռնդիւնները, մինչև մեռնիլը որ
բարեբաղդաբար չէր ուշանար...

Ահաւասիկ բաւական ճոխ ցուցադրութիւն
մը «իսկական շարագործ»ներու, հապա այլասի-
րութեան բնական զգացումը ո՞ւր մնաց:

Չէ՛. չէ՛, որովհետև ընկերաբանական ո՛ր
է քննութիւն կատարուած և օրէնք մը հռչակ-
ուած ատեն կարելի է օրինակներ առնել և եղրա-
կացութիւններ հանել ընկերաբանական կամ հո-
գեբանական առողջ անհատներէն և նօրմալ դէպ-
քերէն միայն, ինչպէս բնական գիտութիւններու
մէջ, զոր օրինակ, երբ սրտին կազմութեան Էւ
արեան շրջանի գործունէութեան օրէնքներուն
վրայ կը խօսուի օրինակները կ'առնուին առողջ
մարմիններէ և սրտի հիւանդութիւն ունեցողնե-
րը զանց կ'առնուին: Հակառակը շատ սխալ պի-
տի ըլլար արդէն, ակներեւ է: Արդ, մեկնելով
այս ճշմարտութենէն հարց է թէ արդեւք Սօ-
լէյանի, Կէօչէօղլուի, Յէհիմի, Պօրէդօնօսցէվի և
Հանրիի նման հասարակ ու մեղքցուելիք ոճրա-

գործներ գտնուած են կամ կը գտնուին հոգեբանական առողջ եւ նօրմալ գրութեան մը մէջ:

Նախ, վիճակագրութիւններով ապացուցուած է թէ այս կարգի սովորական եւ առանց որոշ պատճառ ունենալու ոճրագործ դարձող մարդեր կը կազմեն տարօրինակ փոքրամասնութիւն մը ընդհանուր ոճրագործներու թիւին մէջ. հաղիւ. 1000ին 1, մնացեալը եղած ըլլալով ոճրագործներ ո՛ր եւ է սիրոյ կամ հացի կամ հոգեկան իրաւունքի մը ստացումին համար: Արդ այս տարօրինակ սակաւութիւնը այս կարգի dilettante, ամաթ էօս ոճրագործներուն՝ շատ կարեւոր պարագայ չըն է հաստատող անոնց հոգեբանական անօրմալ, անբնական վիճակի մը մէջ գտնուիլը:

Աս մարդերը հիւանդներ են, հիւանդներ՝ եւ հետեւաբար շեն կ'ընար առաջ բերուիլ իբր փաստ ո՛ր եւ է բնութեան օրէնքի դէմ: Ես անկարող այլեւ ման ամասնելու խօսքս այս հարցի մասին որը կոչուած էր փակագիծ մը միայն ըլլալու սւսումնասիրութեանս մէջ, պիտի խնդրէի ձեզմէ այն ամէնէն սրանք այս խնդրի նկատմամբ աւելի խոր տեսութիւններ ունենալ կը փափաքին, որ դիմեն Լօմպրօզօի երկերուն սրտնց մէջ շատ մանրակրկիտ քննութիւններով ու դիտողութիւններով ապացուցուած է թէ ոճրականութիւնը, եւ այս բառով պէտք է հասկնալ նոյնիսկ ա-

աանց պատճառի, ինքնարեւարար սճիրնե՛ս ընե-
լու մղու մ'ունեցողները,- ախտաբանական (patho-
logique) վիճակ մը կ'ենթադրէ անհաստիւն մէջ
հոգեկան և ֆիզիզական կրկնակ տեսակէաներով:

Սերեմն ալլասիրութեան բնական օրէնք մը
ըլլալուն հակառակօղներուն այս փաստն ալ այս-
պէս քիչ մը մօտէն նայողին համար կը թօթա-
փի իր խարէական դրսերեւոյթէն և ես կը մնամ
դարձեալ անխախտ իմ համոզումիս վրայ:

Սէ պարզ աչքով չափազանց լաւ տեսանելի
են աննշմար շանցնելու համար այն ահաւոր
fiascoն զոր ըրած են և այն երբեմն ծիծաղելի
բայց միշտ անխուսափելի անյաջողութիւնը ու-
րուն մատնուած են բոլոր այն իմաստասէրները
որոնք յանդգնած են պաշտօն մղել Բնութեան
առ օրէնքին դէմ, այլասիրութիւնը նկատելով
իր օտարամուտ՝ ետքէն ստացուած զգացում
մը, և ուղելով դայն ջնջել մարդերուն մէջ: Այդ
fiascoն, այդ անյաջողութիւնները դարձեալ ի-
րենց կառուցին կը կազմեն զօրաւոր փաստ մը
խնդրոյ առարկայ օրէնքին ուժեղ բնականու-
թեան:

Նիշէն, զոր օրինակ, այն ահագին Նիշէն ու-
րուն առջև այսօր յարգանքով կը խոնարհի մը-
տաւորականութիւնը բոլոր երկիրներուն, Նիշէն
որուն «Այսպէ՛ս խօսեցաւ Չարադուստրան», ա-
մենուդ ծանօթ, «Աւետարանին շարունակութիւ-
նը» կամ «Նոր Աւետարան» մը ըլլալու հովերը

առաւ պահ մը, Նիշէն որ իրապէս ստանեցաւ
 ժամանակակից բոլոր խորհողները իր մտածու-
 զութեան անխմանալի խորտ թիւնով, ինք, նոյնիսկ,
 մնաց իր խորհրդապաշտ - բանաւտեղծի դերին
 մէջ և չըրցաւ անկից դուրս ելլել ու մարդկային-
 ընկերական կեանքին մէջ գործօն դեր մը խա-
 ղալ անոր համար միայն որովհետեւ ուղեց Տօն-
 քիշօղական պայքաս մը ստեղծել մարդկային այ-
 լասիրութեան, մարդկային անխուսափելի ընկե-
 րականութեան (Sociabilité) դէմ, երբ, - ո՛վ դաշ-
 մանալի ու անողո՛ք հակասութիւն, - ինքն իսկ,
 Նիշէ, իբր մարդ, արտասովոր աստիճանի մը վը-
 րայ ունէր նո՛յն զգացումները իր սրտին խորը:

Եւ ես ստիպուած կը զգամ ինքզինքս այս-
 տեղ քիչ մը ծանրանալ այս պարագային վրայ
 որովհետեւ ես ամուլութեան հաւատացեալներուն
 ուղեցոյցը եւ անոնց աստուածը եղած է Նիշէն
 իր գրուածքներով: Է՛հ, այո՛, «գրուածքներով»
 եւ ոչ իր կեանքով ու գործքերով, որովհետեւ
 «գրող Նիշէն» էապէս «մարդ Նիշէէն» տարբեր
 եղած է:

Լինթընպէրկըր, մէկը այն փոքրաթիւ դէմ-
 քերէն որոնք շատ խոր, շատ մանրազննին ու-
 սումնասիրութեան մը ենթարկած են այդ «Նոր-
 Քրիստոսին» իմաստասիրութիւնը և անոր առա-
 ջադրած բարոյականը, Լինթընպէրկըր՝ որ ինչ-
 պէս կը հաւատան՝ նոյնիսկ անձնական բարե-
 կամ մը եղած է անոր որ ինքզինքը «Խաչեցեալը»

կաշեց օր մը, այդ Նիշեագէտը հիանալի էջ մը
 ունի զոր շեմ կրնար մէջ չբերել այստեղ, եթէ
 կ'ուզեմ լաւագոյն յատակութիւնով դուրս ցայ-
 տեցնել Մարդ-Նիշէին և Գրօղ-Նիշէին տարբե-
 րութիւնները և անոնց իրարու հանդէպ ունե-
 ցած հակառակութիւնները:

« Վերջին աստիճան սխալ պիտի ըլլար »
 «-կ'ըսէ Լիհթընպէրկըր,- երևակայել Նի-
 «շէն մէկը «այն միտքերէն որոնք միշտ կը
 «ժխտեն», ինչպէս տեսակ մը էամանա-
 «կակից Մէֆիսթոֆէլէս, որուն խնդուքը
 «և հայհոյանքը կ'անարգեն Մարդկութեան
 «բոլոր հաւատալիքներն ու յոյսերը: Ընդ-
 «հակառակը, Նիշէ, - և այստե՛ղ է իր հո-
 «գեբանութեան ամէնէն կարեօր և ամէ-
 «նէն հետաքրքրակա՛ն: կէտերէն մէկը, -
 «Նիշէ, ընդհանրապէս, ի՛նքնիակ կը զգայ,
 «հաղուագիւտ ծանրութիւնով մը (intensité)
 «իր ա ամ զգացումները, և յաճախ խո-
 «րին գործով մը կը սնուցանէ՛ ա՛յն
 «մարդերուն և դազափառներուն նը-
 «կամամբ՝ որոնց դէմ ամենաբուռն
 «կերպով կը պայքարի: (1)
 « Նիշէ՛ ինքնիրեն համար տուած բա-
 «ցատրութեան համաձայն, գութի նը-
 «ւաղութեան մը պատճառով չէ՛, այլ

(1) Ստորագծումը իմս է: Բ. Շ.

« առաւելութեան պատճառով է որ հա-
 « սած է պայքարելու կոտորիւն գէմ և
 « մարդկային տառապանքին գէմ: Եսա-
 « մար չի կրնար զգալ ուրիշին վիշտը՝ ո-
 « րուն մտէն կ'անցնի անտարբեր կամ
 « ահամարհամ. գթասէրը կը հասկնայ
 « ատ վիշտը, կը ճգնի դարմանել դոյն և
 « հաճաք կը զգայ իր գութէն. նոյն ուղ-
 « զութիւնով աւելի տաղտոյէք և գութը
 « պիտի երևի ձեզի ոչ այլևս իբր՝ առա-
 « քինութիւն մը, այլ իբր փորձութիւն մը
 « զոր պէտք է մղել, իբր վտանգ մը, նոյն
 « իսկ իբր դերագոյն վտանգը, որովհետև
 « ան կը սպաննէ գթասէրը: « Վա՛յ անոնց
 « որոնք կը սիրեն, ~ կըսէ Նիչէ, ~ եթէ
 « անոնք չունին բարձրութիւն մը որ վեր
 « ըլլայ իրենց գութէն» (Malheur à ceux
 « qui aiment, s'ils n'ont pas une hauteur
 « qui soit au dessus de leur pitié): Այսպէս
 « կը տեսնուի թէ, Նիչէ «չատ մտ է» մեծ
 « գթութիւն մը և սէր մը ունեցող մար-
 « դերուն՝ որոնց գէմ կը պայքարի և ընդ-
 « հակառակը, ճիշտ հակառակն է եսա-
 « սէրին որուն համակարծիք ըլլալ կը
 « թուի առաջին ակնարկով: (1)

.

(1) Ստորագծումը ինծմէ է: Բ. Շ.

« Մինչդեռ, մէկ կողմէն, անիկա, Նիչէ,
« ~ կը գովարանէ գերութիւնը, պատե-
« րազմին գեղեցկութիւնը և, ասանց խը-
« ւստի սուրբ զոհին ճիշդէն, դայն չարչա-
« րել գիտնալուն անհամարժեքութիւնը,
« միւս կողմէ անաստան գովի անանկ
« շեշտեր ունի, սրանք, անկասկած, գու-
« թիւ ու սիրով թրթռուն սիրտէ մը կը
« մեկնին:»

Բացայայտ է թէ Նիչէի մէջ ի՞նչ ըլլաւ
ցոյց չսալու ճիւղ մը կայ, աւելի ճիշտը, « ինքը
զինքը ջնջելու» ճիւղ մը կայ և Լիճի ընդհանրապէս
այդ բանը շատ լաւ հասկցած ըլլալուն համար
եզրակացուցած է թէ ճիշտ ատ «ճնքնաջնջումին»
(autosuppression) շնորհիւ է որ Նիչէն այլասի-
րութենէն անցած է եսամոլութեան» և որը, հե-
տեւաբար, կ'աւելցնեմ ես, իր բնական զգա-
ցումը չէ՛:

Իսկ եթէ դուք պրպտէք Նիչէի անհատա-
կան կեանքը և հետաքրքրուիք անոր զանազան
գրուածներու մանրամասնութիւններով պիտի
գտնէք այնտեղ այլապէս զօրաւոր փաստեր ապա-
ցուցանող թէ Նիչէն եսամոլ մը չէ՛ր:

Երբ 1880 էն ասդին, Նիչէի բոլոր մտերիմ-
ները ըլլայ ստածումի հակառակութեան պատ-
ճառաւ ըլլայ անհատական կամ քաղաքական
տարրեր անհամաձայնութիւններով հեռացած մն-
կէ, Նոր - Քրիստոսը սկսաւ տակաւ առ տակաւ

ըմբռնել մեկուսացու մին ախրութիւնը, և յարեցաւ իր քրոջ անոր ընկերականութեանը և ըզգայնութեանը մէջ սրտնելով սիրտանքը ոչ ուն պէտքը կը զգայ: Բայց 1886 թուականը նոր հարուած մը բերաւ իրեն. քոյրն ալ, իր ամուսնոյն Պ. Պէօսթէրի հետ ստիպուեցաւ մեկնիլ հարաւային Ամերիկա: Եւ Նիշէ մնաց առանձին, բոլորովին առանձին, իր սիրական «Ես ին» հետ, բայց . . . Եսամուտութեան երեւակայեալ աւարեալը և կարծեցեալ պաշտպանը ինքզինքը այնքան ահաւորօրէն ախուր և դժբաղդ կը զգար առանձնութեան մէջ, որ օր մը հին ընկերներէն մէկէն միակ նամակ մը ստացած ըլլալով ուրախութենէն արտասուած է այդ արտաքոյ կարգի երանութեան հանդէպ . . . և ահա կը տեսնէք դուք որ «Ես» (Moi) ու առանձնութիւն (solitude) քաշտղող առ մարդը ինչ տաշօրինակ պէտք մը և սէ՛ր մը ունէր ընկերականութեան և այլասիրութեան համար և ինչ մեծ համեմատութիւններու մէջ կը պարփակէր իր կուրծքին տակ առ զգացումները . . .

Բ.

Մարդուն, ինչպէս բոլոր կենդանիներուն, մեջ ընկերականութեան և այլասիրութեան պէտ-

քը բնական (naturel) և հետևաբար անոնց գոյութեան ալ օրինական (légitime) ըլլալուն այս բազմակողմանի ապացուցումին զուգահեռօրէն կարելի է հաստատել, շատ մանրամասնութեամբ նաև, բնականութիւնը և հետևաբար օրինակութիւնը եսասիրութեան: Ի հարկէ պահպանման (preservation) օրէնքին ա՛յս փուլին (phase) սուսմասիրութիւնը աւելի հեշտ է. մարդիկ պարագաներու բերմամբ իսկ շատ աւելի մեծ դիրքութիւններ ունին անոր գոյութիւնը ըմբռնելու և, թէև, բազմատարար, նուազ անկեղծ են ատմասին խոստովանութիւններ ընելու համար, բայց շեն կրցած և շեն կրնար ս՛չ մէկ պարագայի մէջ ուրանալ ինքնապահպանման այն գուրգուրանքստ սէշը զոր մեզմէ խրաքանչիւրը կը զգայ իր մէջ:

Յէտայ, եսասիրութիւնը իր այն շչափազանցուած և շաղաւաղուած և եսամոլութեան հետ շչիտթուած վիճակին մէջ, այնքան բնական է որ իր արտայայտութիւնները շատ աչքառու և ուշագրաւ են և աւելորդ պիտի ըլլար գիտական և կենդանաբանական ազբիւրներու գիմել փաստերու տարափ մը տեղացնելու համար այստեղ: Եւ ճիշտ ա՛տ է պատճառը որուն համար եսասիրութեան ալ բնական և օրինական զգացում մը ըլլալը ապացուցանելու խնդրին վրայ շպիտի ծանրանամ այնքան ուրբան այդ բանը ընելու պէտքը զգացի այլասիրութեան համար:

Այլասիրութեան համար, տուած ամէն մէկ
 ժառանգ և ամէն մէկ օրինակս կը հաստատեն
 նաև միաժամանակ եսասիրութեան ալ բնական-
 ութիւնը: Մըջիւնները սրանք հարիւրներով, հա-
 զարներով միասին կ'ապօին, այդպէ՛ս կ'ընեն
 սրովհետև համոզուած են թէ եթէ անջատ ան-
 ջատ դատուած կեանք վարեն շատ աւելի շուտ
 վերջ կը գանէ իրենցմէ իւրաքանչիւրին կեանքը:

Եւ այդէն եսասիրութիւնը, ինքնապահպա-
 նումը (selfpreservation) քիչ մը մօտէն հետախու-
 զելով մենք շուտով կը տեսնենք թէ ան, ինք-
 նրատի՞քեան, կը կազմէ կարևոր, շատ կենսա-
 կան մէկ ազդակը այլասիրութեան և տեսակի
 պահպանման:

Աւրեմն, թէև նրսին է հարցը, բայց միև-
 նոյն ժամանակ բաւական մը գիւրահասկանալի
 երբ ըսեմ թէ շատ սրտառեւ քննադատի մը հա-
 մար երկու զգացումները այլասիրութիւն և ե-
 սասիրութիւն կոչուած՝ իրար ամբողջացնելու, յա-
 ճախ մինչև անգամ կը նոյնանան:

Հապա՛, ինչպէս կարելի պիտի ըլլար պահ-
 պանել ամբողջ տեսակը և ինչպէս կարելի պիտի
 ըլլար սիրել ու պաշտպանել ուրիշին գոյութիւնը
 առանց անհատին, ինք իր անձին պահպանումը
 ու գոյութիւնը սիրել ու և պաշտպանելու: Ատանկ
 ենթադրութիւն մը absurde է և ահաւոր իմաս-
 տակութեան մը պիտի առաջնորդէր տրամաբա-
 նողը, սրովհետև տեսակը անհատներէ բաղկա-

ցած ըլլալով, իւրաքանչիւր անհատ ստիպուած է որոշ շահով խորհիլ ինքզինքին և ըլլալ եսասէր ամբողջին պահպանուիլը ապահովելու համար:

Եսա, շահ սխալ է Բիյօնի տուած մեկնութիւնը եսասիրութեան մասին, այսինքն. - Chacun pour soi est la maxime de l'Egoïsme, եսասիրութեան օրէնքն է իւրաքանչիւր սք ինքզինքին համար: Բիյօնը, ահաւասիկ ինքն ալ շահով է եսասիրութիւնը՝ եսամոլութեան հետ: Եսասիրութիւնը, իր բնական վիճակին մէջ չի մնասեր այլասիրութեան և հետեարար եսասէր մը չըսեր երբեք. ինչպէս կը կարծէ Բիյօն, «ես՝ միայն ինձի համար»: Ատիկա եսամոլին օրէնքն է:

Ի հարկէ, ինչպէս շատ լաւ դի ել տուած է Լա Ռօշֆօրօ, եսասիրութեան այս զգացումը այնքան բնական և օրինական հակամիտութիւն մը ըլլալուն հետ միասին, վերջին աստիճան ալ «տիրապետող» (envahissant) է, իր բաւօղ, և կը ձգտի սմանց մէջ «բոլոր գործունէութեանց հիմքը կաղմել»: Նոյն բանն է նաև այլասիրութիւնը, կ'աւելցնեմ ես՝ երկուքն ալ, այլասիրութիւն և եսասիրութիւն, իրենց իսկութեամբ, իրենց caractérenով այնքան գիւրաշարժ զգացումներ են որ շատ շատ են մարդերը որոնք շկրնալով պահել իրենց հաւասարակշռութիւնը այդ երկուքին մէջ, կ'երթան մէկին կամ միւսին մինչև ծայրը:

Բարիցօ, տարբեր ասացուածքով մը ուղած

է կրկնել եսասիրութեան ալ բնական զգացում մը ըլլալու. ճշմարտութիւնը: «Եսասիրութիւնը ըսած է Բարիզօ, - իրեն թշնամի ունի Տիեզերքի բոլոր եսասիրութիւնները» - «L'Egoïsme a pour eunemis tous les egoïsmes de l'Univers»: Քրննելով այս խօսքը պիտի տեսնուէր որ անոր իրական նշանակութիւնը շուտով դուրս պիտի ցայտէր այսինքն թէ Տիեզերքի մէջ ամէն ոք ունի իր եսասիրութիւնը, ուրեմն՝ կը հետեցնեմ ես եսասիրութիւնը տիեզերական զգացում մը է, ուրեմն անիկա բնականն ալ է և հետեաքար նաև օրինական:

Անգամ մըն ալ ասպացուցի, և ահա կ'անցնիմ ուսումնասիրութեանս վերջին և կարեօրագոյն մասին, քննելու համար այն դերը զոր այլասիրութիւն և եսասիրութիւն խաղացած են կամ կոչուած են խողալ մարդկութեան ընկերական կեանքին մէջ.

La vie en société est l'arme la plus puissante dans la lutte pour la vie.

PIERRE KROPOTKINE

Ընկերովի կեանքը զօրաւորագոյն զէնքըն է կեանքի պայքարին մէջ:

ՊԻԷՐ ԿՐՍՔՕՊՏԿԻՆ

Մարդոց ընկերական և ատոր իբր անմիջա-

կան շարունակութիւն «քաղաքական» ըսուած
կեանքին մէջ այլասիրութեան և եսասիրութեան
այս կրկնակ զգացումներուն՝ իբր՝ ազգակ, իբր՝
ներգործիչ ուժ, գրաւած գիրքը և անոնց խա-
ղացած գիրք այնքան մեծ են եւ այնքան ան-
սահմանելիօրէն բաղմախղմանի և լայնօրէն այ-
լազան, ոչ ոչ թէ մէկ, կամ երկու կամ երեք
բանախօսութիւններու մէջ այլ գուցէ ամբողջ
հասորով մը իսկ կարելի չլլար ամ մասին պէտք
եղածին շափ խնամքօտ և մանրամասն ուսում-
նասիրութիւն մը առաջ բերել:

Հետեւաբար, գիւրաւ հասկանալի եւ հետե-
ւապէս նաև ներելի պիտի ըլլայ ինծի եթէ ը-
սեմ թէ ինչ որ պիտի բնեմ՝ այստեղ անշուշտ
շատ կարճաժամ և ուրուագծային մէկ պատկե-
րը միայն պիտի ըլլայ այգօրինակ ուսումնասի-
րութեան մը, տեսակ մը ակնարկ՝ քիչ մը բարձ-
րէն նետուած՝ ընդհանուր այգ թաքթիքային
հարցին վրայ:

Բայց դարձեալ, այստեղ ստիպուած եմ ճըշ-
տաբանել ուսումնասիրութիւնս, ստիպուած եմ
ըսել վերջապէս թէ, եսասիրութիւնը՝ իբր ան-
հատի պահպանման բնական եւ օրինական բը-
նազգ, ընդունուած գիտականօրէն, ընկերական-
քաղաքական կեանքի, այսինքն մարդոց իրարու
հետ ունեցած փոխադարձ յաշարերութիւննե-
րուն մէջ, իբր միակ և ոչ-արհամարհելի դեր ու-
նի հաւասարակշռել այլասիրութիւնը, և

չթողուլ որ աս օրէնքը գառնայ ասկաւ, և մար-
դոց ամէն ամէն բանը շափաղանցելու ունակու-
թեան շնորհիւ, տեսակ մը այլապաշտուծիւն,
ամբողջական տեսակ մը ինքնազոհում և հաւա-
քական ինքնաչքացում, ինչ որ այլապէս դժու-
րակ absurdité ի մը պիտի տանէր Բնութիւնը և
Մարդը, քանի որ անհատները անհետանալով
ընկերութիւնը իր կարգին պիտի դադուէր գո-
յութիւն ունենալէ:

Բնութեան տրամադրութեանց համաձայն,
եասիրութեան, իմ ըմբռնած և սահմանած
normal և բնական եասիրութեան, կեանքի մէջ
այսպէս լայնասական դեր մը միայն ունենալը
հաստատելէ յետոյ յայտնի և շատ դիւրըմբռնե-
լի է երբ վրաս թէ թաքթիքային տեսակէտէ
երբէք կարելի չէ այդ զգացումին, եասիրու-
թեան վրայ կառուցուած վարդապետութիւն
մը, հաւատք մը, կուսակցութիւն մը մէջտեղ ըն-
րել. մինչդեռ որովհետեւ այդ բանը կարելի է
ընել այլասիրութեան շնորհիւ, իբր նպաստաւոր
և ահագին ու է մը, մինչդեռ, որովհետեւ կարելի
է այլասիրութեան վրայ հիմնուած դադափարի
ահաւոր շէնքեր կանգնել, որոնց գործունէու-
թեան ու կազմակերպութեան մէջ, եասիրու-
թիւնը կը բերէ ինքնաբեշարար իր բարերար և
չափաւորող օժանդակութիւնը, այս քիչ մը խը-
թին բայց իրական, ճշմարիտ, անհերքելի պատ-
ճառներուն համար է որ այլևս այլասիրութիւնն'վ

միայն պիտի շարունակեմ զբաղիլ:

Այլասիրական բնական և հուժկու այդ զգացումը իբր հասարակական և ընկերական կեանքի ազդակ ունի անբողոքելի կարևորութիւն գլխաւորաբար անոր համար նաև, որովհետև անկը պարունակէ իր մէջ նախաբջիջները հոգեբանական երկու տարբեր տարբեր դորութիւններու որոնք, իրենց կարգին, ամէն ոչ, ամէն ժամ անհզ ներգործութիւններ ունին մարդոց ոչ միայն հասարակական և հանրային այլ և մասնաւոր անհատական կեանքին ալ վրայ: Ըսել կ'ուզեմ համերաշխութիւնը (Solidarité) և Անձնուիրութիւնը (Dévouement):

Անշո՛ւշտ, ալ այստեղ ընդդիմախօսութիւն չե՛մ ընդունիր: Վերցուցէք, պահ մը, մարդկային գործարանաւորութեան մէջէն, եթէ կարող էք, այլասիրութեան զգացումը և շուտով պիտի տեսնէք դուք որ մարդկային հասարակական գործունէութեան այդ կախարդական ուժն ալ, համերաշխութիւնը ինքընըստինքեան պիտի շքանայ տապալուի, հիմէն փորուած ախտաւոր պալատի մը հանգոյն...: Ահներև է, արսիօմակա՛ն է աս ճշմարտութիւնը ու ես չեմ ներեր ինձի աւելի երկար կանգ առնել աս մասին: Չեղի հարց մը միայն. - Ինչո՞ւ և ինչպէս մարդը համերաշխութիւն ցոյց պիտի տար առանց այլասէր ըլլալու...:

Ու կը խնդրեմ որ դուք ընէք հիմա նոյն տրամաբանութիւնը անձնուիրութեան զգացումին նկատմամբ և վստահ եմ թէ շուտով նոյն

եղբրակոցութիւնն է որ կազնիի մը շափ անյող-
դողդ պիտի ծառանայ ձեր առջև, շուտով պիտի
ընդունիք ինծի հետ, թէ, ինչպէս կ'ըսէի քիչ
առաջ, ա՛ն, Անձնանուիրութիւնն ալ իր ակը,
իր ծննդեան ազբիւրը սենի ալլասիրութեան ըն-
դոծին յատկութեան մէջ և անկէ է որ կը քա-
ղէ զինքը սնուցանող ամբողջ կենսատու հիւթը,
ու վերցուցէք պահ մը, մարդոց մէջէն, եթէ կըր-
նաք, ալլասիրութիւնը, ու պիտի տեսնէք շու-
տով ա՛յն ուրբան անսղոք նոյնքան անուրանալի
իրականութիւնը որով ի՛նչպէս պիտի անհետա-
նայ նաև, յեղակարծօրէն, գեղեցիկ ու հմայա-
կա՞ն Անձնանուիրութիւնը, ակէն սառած առուին
նման: Կասկած ու տարակոյս չի վերցնէր աս
Ինչու և ինչպէ՛ս մարդը կարող է ըլլալ անձնա-
նուէր առանց ալլասէր ըլլալու...:

Այսպէս, Ալլասիրութիւնը աւելի եւս ու-
ժովցած իր աջ ու ձախ բաղուկ-ճիւղաւորումնե-
րով, Համերաշխութիւն եւ Անձնանուիրութիւն,
կը ներկայանայ կեանքին մէջ իբր՝ ահաւոր զէնք
մը պայքարի և նուաճման:

Տեսէք, զոր օրինակ, Քրիստոնէութիւնը, ո-
րուն աստուածային, գերբնական, հոգեկան եւ
ուրիշ տակաւին «ային» ու «ական» վերջացող հա-
ղարաւոր ստորագելիքներով փքուն կրօնք մը ըլ-
լալը ուրբան որ ապսխարտ, քմծիծաղելի և կեղ-
ծաւոր ըլլայ, ուրբան որ ալ վատահ ըլլանք թէ
անոր մեղի աւանդած ու քարոզած նախախնա-

մական հաշտափառութիւնները մարդկային ազի-
տութեան մէկ շրջանին մեր երազատես նախա-
հայրերու երեւակայութեան ծնունդներն են, չենք
կրնար սակայն, միւս կողմէ, ուրանայ ինչպէս և
ոչ մէկ իմաստասէր-ընկերարան յանդդնած է ու-
րանայ թէ անիկա, Քրիստոնէութիւն ըսուած
վարդապետութիւնը հսկայական, գրեթէ ֆէնօ-
մէնայ ներգործութիւն մը ունեցած է մարդկա-
յին կեանքին վերջին երկու հազար տարուան
պատմութեան վրայ: (Շարժումներ և փոփո-
ւորումներ սենկընդիրներուն մէջ): Խնդրե՛մ,
ես՝ «ներգործութիւն մը ունեցած է» ըսի, ես
չյատկանչեցի թէ «ի՛նչ տեսակ ներգործութիւն»,
ես չըսի ոչ «լաւ» ոչ «գէշ», ո՛չ «օգտակար» ոչ
«վնասակար» ներգործութիւն, և այնպէս որպէս
որոշադրեցի ես ճշմաստութիւնը, Սուրբ-Օգոստի-
նո՛սն ալ համակարծիք պիտի ըլլայ ինձի, Մաքս
Նորտաուն ալ, Պօղոս Առաքեա՛լն ալ, Ռընա՛ն
ալ, ինչպէս նաև Պաքսենին ու Էլիզէ Ռըքլի. ո-
րոնք արդէն հայնը խոստովանած են, բայ է ի
բայ, առաջինը՝ իր Dieu et l'Etat գրուածքին
իսկ երկրորդը L'Homme et la Terreին մէջ:

Այդ պարագան այդպէս հաստատելէ յե-
տոյ, ընդունելէ յետոյ թէ Քրիստոնէութիւնը
այսպէս թէ այնպէս ազդած է մարդկութեան
կարևոր մէկ հատուածին նկարագրին և հետե-
ւապէս, նաև, ամբողջ մարդկութեան ճակատա-
գրին վրայ, շատ տրամաբանական է ընդունիլը

Թէ Քրիստոնէութիւնը եթէ ոչ երկինքէն իջած,
եթէ ոչ աստուածային ու գերբնական, բայց,
առնուազն, ուժեղ կրօնք մը եղած է:

Սակայն ուսկի՞ց էր Քրիստոնէութեան աս
ահագին ուժը որ դարերս՝ զ դարերս՝ Վիճիկ
կեցուց հարիւրաւոր ժողովուրդներ ու հազարա-
ւոր ամբօխներ ու դանօնք փրփրաբոյրք մո-
լուցքով կոհակնացուց մերթ իրարու դէմ, մերթ
իրար միացած ուրիշին դէմ... Աւրկէ՞ էր Քրիս-
տոնէութեան աս թաքուն զօրութիւնը - հրա-
պոյրը, որով ան դեռ ասկից տասնը ինը դարեր
առաջ, ասեղ մազնիսի մը նման, իրեն կը ձգէր
իր ազդեցութեան շրջանակին մէջ ինկող ամէն
մարդ-արարած...: Աւրկէ՞ էր Քրիստոնէութեան
աս ուժը ...:

Չէ՛, ապշեցուցիչ հրաշքներու և տարօրինակ
առակներու այլաբանական ասուլիսներուն մէջ չէ՛
որ պարփակուած էր ան, Քրիստոնէութեան ու-
ժը չէր պարփակուած նաև այն «խորհուրդ»նե-
րուն մէջ որոնք կանխահաշակ և մեծաշունչօրէն
կանխածանոյց ըլլալուն համար չունէին ու է
հապոյր, Քրիստոնէութեան ուժը, այդ ահագին
ուժը որ դարերով պատուհասը պիտի դառնար
մարդկութեան յառաջխաղացումին, այդ ուժը
ամրափակուած էր երկու պարզուկ բառերու մէջ,
բառեր՝, զորս այդ Նազովրեցի Մարգը արտասա-
նեց. - «Սիրեցէք զմիմեանս»:

Երկու բառեր, այո՛ որոնք սակայն իբրև

երեկտրական սարսափելի accumulateur մը կը
խտացնէին իրենց մէջ ինչ որ ունէր Քրիստոնէ-
ութիւնը էապէս մարդկային և գեղեցիկ:

Ահա այլասիրութեան ուժին հսկայականու-
թիւնը կեանքին մէջ ...:

Եւ սակայն, պէտք չէ՝ երևակայել թէ Քրիս-
տոնէութիւնը միայն գիտցաւ բերել մարդուն՝
անոր սիրելի պատուէրը. «Սիրեցէք զմիմեանս»
և թէ ինչը միայն կրցաւ գիանալ թէ գրեթէ
ամենակարող, պարիկային ուժ մը կար գաղա-
նածածկուած՝ առ խօսքին մէջ Օ՛, ո՛չ, գեռ
Քրիստոսէն մանաւանդ առաջ բայց անկէ ետքն
ալ եկող գացող բոլոր կրօնական և իրենք զի-
րենք աստուածային հռչակող վարդապետու-
թիւններու հիմնադիրները, Կոնիոսկիո՛ս ալ,
Սաքիա-Մունի՛ ալ, Մօհամէա՛ ալ, իրենց ամբողջ
կրօնական-բարոյական շէնքը կառուցած են նոյն
«Սիրեցէք զմիմեանս»ին, նոյն փոխադարձ սիրոյ
օրէնքին, նոյն այլասիրութեան վրայ, - ուրքան որ
այդ գրութիւնը ու պատուէրը սկզբունքով հա-
կասական ըլլային իրենց դաւանանքներուն:
Բայց . . . « Հարկ լուծանէ զօրէնս » . . .
Քրիստոս և իրեն հետ բոլոր կրօնական վարդա-
պետութիւններու պարագլուխները այդպէս ըրին
որովհետև ուրիշ կերպ չէին կարող ընել: Ինչպէս
գեռ երէկ, շատ գեղեցիկ յատակութեամբ ի վեր
կը հանէր, մեծ ճարտասանը Սէպասթիէն Փօռ (1)

(1) Սէպասթիէն Փօռ, յայտնի անիշխանական-կո-

իր՝ Քրիստոնէութեան մասին ըրած բանախօսութեան մէջ, այլասիրութեան այդ զգացումը այնքան բնական է, այնքան սիրամատ ու սիրելի է առ հասարակ բոլոր մարդերուն, որ, ո՛ր է է սընտափառ որ կուգար նոր աստուածի մը քարոզութիւնը ընելու կամ նոր երկինքներու հասցէները տալու մարդկութեան, ամբօխները ու բազմութիւնները իրեն շուրջ կարելի եղածին չափ աւելի սեղմ խտացնելու համար, ստիպուած էր, կամայ ակամայ, անհրաժեշտօրէն, այլասիրութիւն քարոզել:

Ահաւասիկ, անգամ մըն ալ, մայլասիրութեան ուժին մեծութիւնը:

Անյնեցով կրօնքներէն զուտ «Քաղաքական» ըսուած վարդապետութիւններուն, նոյն ճշմարտութիւնն է որ անխախտելի և անուրանալի հակայութեամբ ծառայած կը գտնենք մեր առաջ:

Քաղաքական գաւանանք ունեցող և սրտը քաղաքական նպատակակէտի մը ձգտող բոլոր ընկերակցութիւնները, սկսեալ ամէնէն գաղանի միութիւններէն, ինչպէս էին Իտալիոյ Գարպօնարօները, սկսեալ ամէնէն hierarchique կազմակերպութիւններէն ինչպէս է ազատ-որմնագրութիւնը (Franc-Maçonnerie) մինչև էն ազա-

միւնիստը, 907 Մարտ 22 ին ժընէվի մէջ խօսեցաւ իր ներկուռ բանախօսութիւններէն մէկը. նիւթ ունենալով «Քրիստոնէութեան սնանկութիւնը» «La Faillite du Christianisme»:

տական, նոյնիսկ հակապետական և Անհատին անկախութեան իրաւունքներուն բացարձակօրէն պաշտպան բոլոր կուսակցութիւնները, Հանրապետականութիւն, Ընկերփարականութիւն, Գաշնակցականութիւն (Fédéralisme) և Անիշխանականութիւնը (Anarchisme) ամէնքն ալ, ամէնքն ալ, իրենց բոլոր ստորաբաժանումներով և անանց զանազան նրբերանգութիւններուն մէջ, իրենց ապօրոյնօր հրօթը ծծած են և կը ծծեն այլասիրութեան փառազօր բնազդէն:

Չէ՛, քիչ մը կեղծ, և յաճախ էապէս առերևոյթ ս. մակերեսային է այն տեսակ մը կուսակցութեան քարոզը զոր կը կարգան մերթ ընդ մերթ կարգ մը «անհատապաշտ» (Individualiste) իմաստասէր քաղաքագէտներ: Աւ պիտի ապացուցանե՛մ ձեզի որ այդ քարոզները առերևոյթ ս. մակերեսաբար միայն եսամոլ են: Հարցը շատ պարզ է: Ինչ որ պէտք է այստեղ քիչ մը յատակատեսութիւն է: Ամբողջ խնդիրը կը կայանայ ըստերու հակադրական շարադրումէն շջիօթելուն մէջ: Աւ տեսէք հիմա. եթէ այդ՝ եսամոլ քարոզութիւնները ընտղները իրապէս հաւատացած ըլլային, նախ իրենք, իրենց ըսածին, և ըլլային, նախ իրենք ի հարկէ, ճշմարիտ հակառակօրդներ և ատողներ Այլասիրութեան, ինչ պէտք պիտի ունենային իրենք իրենց պարտականութիւն համարելու իրենց մտածումներուն ամփոփումը, դասաւորումը, ինչո՞ւ պիտի աշխատ-

տէին իրենք համոզել ուրիշները որպէս զի օգտուին իրենց եսամուլական «լաւ» գաղափարներէն և «չմաստուն», զոր օրինակ, այլասիրական «յիմարութիւններով», ինչո՞ւ, իրենք՝ եսամուլներ, պիտի ուզէին սգտակար գառնալ ուրիշներուն, ինչո՞ւ պիտի դբաղէին Տառապողներով և պիտի ջանային այդ Տառապանքներուն արմատները գտնել, ինչո՞ւ, իրենք՝ եսամուլներ, իրենց անձէն իսկ սկսելով իրենց վարդապետութեան կիրարկումը, չպիտի քաշուէին մեզկ մեկուսացումին մէջ, առանց հետաքրքրուելու ուրիշներու կեանքովը, առանց մտածելու արիւն թքնող տարաբաղդ հանրային աղջկան կամ անօթութեան արհաւիրքներուն մատնուած անգործ բանւորին դաւակներուն, ինչո՞ւ, քանի որ, իրենց ըսածին համաձայն, պէտք չէ ըլլալ այլասէր, չին քաշուիր զուռ ու մունջ իրենց տաք անկիւնները, ատմարդերը, և ինչո՞ւ չեն բաւականանար օգելից ըմպելիի մը երկու ումպին միջև բացագանչելով.

-Après moi deluges! (*)

Անշուշտ, անջատ, և շատ հետաքրքրական ուսումնասիրութեան մը նիւթը կրնայ կազմել այն դէպքը թէ ինչպէս բոլոր քաղաքական կուսակցութիւնները իրերասիրական-այլասիրական

(*) L'Individualisme effréné est une production moderne et non une caractéristique de l'humanité primitive. P. K.

սերմերու կը պարտին իրենց ճնաւնդը և ուռ-
 ճացումը, բայց օչովհետև ատ՝ քիչ մը շատ ծա-
 նօթ բացայայտութիւն մըն է ու ատ մասին
 ծանրանալ իմ կողմէս պիտի ըլլար դուրս ելլել
 խօսակցութեանս սահմաններէն, կանգ չեմ առ-
 ներ այդտեղ:

Սակայն, այլասիրութեան զգացումին և ա-
 նոր միւս երկու corollaire ներսն, Համերաշխու-
 թեան և Անձնօրութեան դերը, իբր քաղաքա-
 կան-ընկերային կեանքի գործունէութեան ազ-
 դակ չի սահմանափակուիր միայն կուսակցու-
 թիւններու ստեղծիչ մեկնա՛լէս մնալուն մէջ:
 Նոյն զգացումները ունին նաև ահագին բաժին
 մը այդ քաղաքական-ընկերային գործարանաւո-
 րութեան գործելակերպին, թաքթիքին մէջ:

Վերցուցէք դուք, եթէ կարող էք այլասի-
 րութիւնը և իրերաւիրութիւնը, քաղաքական
 կամ անստեսական յառաջացումի մը ձգտող ս՛ և
 է ընկերակցութեան մէջէն և դուք արդէն ու-
 ժաթաթի ըրած կ'ըլլաք դոյն:

Վերցուցէք այլասիրութիւնը մարդոց կուրծ-
 քէն և դուք ան ատեն միայն կ'ունենաք Hobbesի
 երևակայած «մարդոց մէջև մշտնջենական և ան-
 դադրում պատերազմի վիճակ»ը, վերցուցէք այլա-
 սիրութիւնը և դուք պիտի չկրնաք տալ այլեւս
 մարդկութեան ոչ Մարքս մը, ոչ Պաքունին մը,
 ո՛չ Բոսթէտ մը, ո՛չ Կարիպալտի մը, ո՛չ Գնու-

նի մը, ո՛չ Շմիտ մը, ո՛չ Սքրիտանովա մը և ո՛չ
այլ Քրիստոսի ո՛ր մը...:

Այս այսպէ՛ս է: Դուք այլասիրութեան կը
պարտիք մեծութիւնը այդ մեծ մարդերուն ու
րոնք՝ իրենց համար ծնած՝ ձեզի՛ համար ապրե-
ցան, ձեզի համար աշխատեցան և ձեզի համար
զոհաբերեցին իրենց ուղեղը և արիւնը:

L'Histoire c'est la Géographie dans le Temps:

«Պատմութիւնը Աշխարհագրութիւնն է Ժամանա-
կին մէջ» (1): Անցեալին պիտի նայինք ապագա-
յին ճամբաները հարթելու համար: Պատմու-
թիւնը այնտե՛ղ է, պատրաստ ամէն կերպով,
պերճախօսօրէն ձեզի ապացուցանելու թէ, ամէն
մէկ քայլ, դէպի մարդկային կեանքի բարելաւու-
մը, ամէն մէկ ստոււժ դէպի տիրապետումը ա-
ռանց տէրերու և օրէնքներու, առանց զեկա-
վարներու և ծառաներու, առանց անօթիներու
եւ յղիացածներու, առանց բռնաւորներու եւ
ճնշուածներու այն կեանքին որուն կը դիմեիք,
ամէն մէկ առաջխաղացում դէպի արդարութեան
եւ բացարձակ ու անկախ հաւասարութեան ա-
պագայ ընկերութիւնը, յեղափոխութիւնով, ու
մահով միայն կ'ըլլայ, և եթէ աս ապացուցուած
է արդէն պատմութիւնով, օ՛, ես կրնամ ան ա-
տեն, աս ճշմարտութենէն մեկնելով յայտարա-

(*) Elisée Reclus, L'Homme et le Terre, II vol.

րել թէ, à fortiori, առանց այլասիրութեան ու
ոչինչ, ոչինչ չի կրնար կատարուիլ դէպի առաջ-
դիմութիւն:

Եւ կ'եզրակացնեմ թէ այլասիրութիւնը, ո՛չ
հաւատալիք մըն է, ո՛չ ալ վարդապետութիւն
մը, կամ իմաստասիրական ոչոչ գաւանանք մը,
ո՛չ, այլ անիկա լնական, ընդոծին զգացում-ազ-
գահ մըն է առանց սրտն կայելի չէ երեւակա-
յել ընկերական կեանք նայնիսի այնքան ցաւա-
գար ոչքան է ան ներկայիս, և, հեռուորար, ա-
ւելի նստազ նաեւ այնպէս որպէս կը ցանկանք
մենք որ բլլայ այդ կեանքը:

Եւ հիմա բոլոր վեհ հոգիներուն, բոլոր ա-
նոնց սրտնց չեն պակսիր զգացումի եւ գիտակ-
ցութեան զգայարանքները, բոլոր անոնց սրտը
սիրտ մը ունին իրենց կուրծքին անկիւնը ու գի-
տէ յուզուիլ, բոլոր անոնց սրտնք կենդանի մաշ-
դեր են, բոլոր անոնց սրտնք չեն վաշակուած ե-
սամոլ Ego-ի մը պաշտամունքին ախտաւորու-
թիւններովը, բոլոր անոնց սրտնք աչքեր ունին
տեսներու իրենց շուրջը անցածները, բոլոր ա-
նոնց սրտնք կարող են վերջապէս հասկնալ թէ
բա՛ն մը բան մը կա՞յ արդի ընկերութեան մէջ,
կայ անհաւասարութիւն մը, choquant անարդա-
րութիւն մը, ցաւ մը դոր պէտք է արմատախիլ
ընել, բոլոր անոնց սրտնք կ'ուզեն ապ իլ կեանքը
իր ամբողջ ծանրակշիռ բայց խորհրդաւոր ու
բազմակողմանի ազուորութեանը մէջ, բոլոր ա՛յս

մարդերուն համար կայ միակ դեղեցիկ միջոց մը ուղուած Նպատակին իրագործումը ձեռք ձգելու համար և այդ միջոցն է իրենց «ես»ը ազնուացրնել, բարձրացնել, վեհագործել այնքան որ այլասիրութիւնը անոր մէկ պահանջքը դառնայ և բնազդական այս զգացումը ապա իրենց սիրոյ այնքանակը որ անհրաժեշտ է կեանքը սիրելի ընծայելու համար:

Որովհետև, մենք որ յոյսը չունինք ուրիշ աշխարհներու, մենք որ պատուած և մեկդի' նետած ենք ապագայ և անդրշիրիմեան անդորրութիւններու և վայելքներու երևակայական, բրածոյացած աւանդութիւնները, մենք որ վստահ ենք, դիտենք թէ երկինքներուն եւ անոր բնակիչներուն հետ չունինք հիասփիւռ ու դազտագողի կապեր, մենք երկրի վրայ երջանիկ կեանք կ'ուզենք, մենք կ'ուզենք ապրիլ պէտք եղածին պէս....:

Մեր քայլերը դէպի այնտեղ կը ձգտին եւ մենք շիտակ ճամբու մէջ ենք, որովհետև բնութիւնը այդպէս է որ կը հրամայէ:

2013

1703

5845200

